

УДК 35.076.13:339.92

**ДЕРЖАВА І ТРАНСНАЦІОНАЛЬНА КОРПОРАЦІЯ:
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ УМОВАХ¹****Слатенькова М.О., аспірант***Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

З кожним кроком глобалізаційної експансії, яка частково зумовлена в тому числі низкою інтеграційних процесів та зростаючим значенням науково-технічного прогресу, ми спостерігаємо досить складну ситуацію, пов'язану зі зміною можливостей та значущості держави. Це пов'язано передусім з активним впливом політики та діяльності транснаціональних корпорацій на національні економічні системи. У статті висвітлюється питання про знаходження консенсусу у відносинах між державою та транснаціональними корпораціями для створення умов, які будуть сприяти подальшому економічному зростанню.

Ключові слова: держава, науково-технічний прогрес, національно-державна економічна система, технологічний устрій, транснаціональна корпорація.

В сучасному світі все більше уваги привертає питання взаємодії національних економік з транснаціональними корпораціями (ТНК), вплив яких на світове господарство стає все більш потужним. За останні десятиріччя ТНК придбали вагому економічну владу та на сьогодні все частіше відіграють роль «першої скрипки» на світовій арені, відбираючи функції, притаманні національним державам. Таким чином актуальність питання пошуку консенсусу та шляхів ефективної взаємодії між державою та ТНК не викликає сумніву.

Питанням формування і трансформації соціально-економічних систем та моделей економічного розвитку присвячено досить багато наукових праць вітчизняних – Г. Башнянин, А. Гальчинський, А. Гриценко, М. Михальченко, С. Мочерний, О. Соскін, А. Філіпенко, російських – А. Бузгалін, С. Глазьев, А. Колганов, В. Кудров, В. Лівшиц, та закордонних – Л. Бальцеревич, Я. Корнаї, Д. Норт, А. Ослунд – дослідників.

Вивченням феномену транснаціональних корпорацій та їх функціонування займалися М. Бест, А. Брю, Дж. Данинг, Е. Дж. Долан, М. Потер, А. Субботін, М. Шимаї та інші. Дослідженням структури діяльності транснаціональних корпорацій в Україні займалися В. Новицький, О. Рогач, В. Рокоча, О. Швиданенко, В. Шевченко та інші.

Але у той самий час недостатньо вивченою залишається проблема взаємодії в умовах глобалізації національно-державних економічних систем та транснаціональних корпорацій, визначення оптимальних методів подібної взаємодії.

Мета даної статті полягає у висвітленні ролі держави в глобальному господарстві в умовах посилення економічної влади транснаціональних корпорацій та пошук шляхів посилення позицій держави в глобальному середовищі.

Глобалізація з усіма її складовими виступає у вигляді якісно нового етапу розвитку світового господарства, що знаходить відображення в істотному впливі на національні економічні системи. Нові якісні зміни визначаються в значній мірі все зростаючою активністю транснаціональних корпорацій, владність та повноваження яких обумовлюють не тільки посилення масштабів фінансової глобалізації, але й зростання інтеграційних процесів при здійсненні прямих іноземних інвестицій. ТНК сьогодні виступають у ролі основних суб'єктів сучасного світового господарства та міжнародних економічних відносин. Саме ці

¹ © Слатенькова М.О., 2013

компанії в країнах базування і в своїх закордонних філіях виробляють більше половини світового ВВП, на які припадає 2/3 міжнародної торгівлі і міжнародного переміщення капіталу, 4/5 міжнародного обміну технологіями [1, с. 9].

ТНК виступають як активні учасники всього спектру міжнародних господарських зв'язків, тим самим охоплюючи всі галузі народного господарства, а в сферу їхніх інтересів входить все більше число країн в усіх регіонах світу. Велика кількість таких корпорацій за своєю економічною потужністю цілком порівняна з традиційними учасниками міжнародних економічних відносин – державами. Тому в процесі своєї діяльності, спрямованої в основному на отримання максимального прибутку, вони значною мірою впливають на економічний розвиток як материнських, так і приймаючих країн, таким чином відіграючи найважливішу роль у формуванні їх міжнародної конкурентоспроможності.

Внаслідок посилення потужності ТНК спостерігається зниження ролі національних держав в регулюванні міжнародних зв'язків, прояв яких можна знайти в їх можливості захищати себе від деструктивних сил ринкової стихії, експансіоністських намірів більш могутніх конкурентів, масових відтоків іноземного капіталу, руйнівних фінансових та економічних криз.

На жаль, до цього часу не розроблено якісно нової стратегії використання державних важелів, адекватних сучасним глобалізаційним умовам. Здебільшого керуючись своїми інтересами і спираючись на доступні ресурси і важелі, державні діячі обирають лінію поведінки з контрагентами, шляхом участі у міжнародних організаціях – так, як це і було протягом минулих століть. Втім, в епоху глобалізації, інформатизації та існування проблем, притаманних кожній країні та світовій економіці в цілому, економічні зв'язки між країнами в значній мірі ущільнилися та перейшли на наступний рівень розвитку, пов'язаний з вирішенням не суто економічних, а вже соціально-економічних проблем. Великий транснаціональний бізнес змушує держави свого базування, а нерідко і держави свого перебування, брати до уваги нову категорію інтересів (транснаціональних-підприємницьких) в ході проведення своєї зовнішньої і внутрішньої політики.

Питання щодо конкуренції, яка в більш активній формі супроводжує зміну технологічних устроїв, виступаючи у вигляді кардинальних змін у структурі міжнародних відносин, досить вагомо стоять перед національними економічними системами, перш за все перед державними діячами. Формування конкурентного середовища та створення соціальної сфери виступають першочерговими цілями подальшого розвитку країни в цілому, які потребують визначення пріоритетних напрямів та створення відповідних умов для забезпечення повноцінного і всебічного розвитку суспільства.

Глобальна конкуренція ведеться не стільки між країнами, скільки між транснаціональними корпораціями, які об'єднують, з одного боку, національні системи освіти населення, нагромадження капіталу, організації науки відповідних країн та, з іншого боку, виробничо-підприємницькі і фінансові структури, які працюють в масштабах світового ринку. Вони формують ядро світової економічної системи, концентруючи інтелектуальний, науково-технічний та фінансовий потенціал.

Національна держава як інститут має ряд складно вирішуваних протиріч з інститутом бізнесу і транснаціональним бізнесом зокрема. Основною ланкою в цих протиріччях є ставлення до влади. З позиції боротьби за владу, як і з позицій здорового глузду, силою держави в порівнянні з корпораціями є її «контракт» з населенням країни. Будучи інститутом, який одержує своє утримання в обмін на виконання суспільно-значимих функцій, держава зацікавлена в збереженні за собою цього привілейованого становища. У свою чергу, транснаціональний бізнес відповідальний лише перед принципами прибутковості та економічної ефективності. Але обидва інститути мають єдину базу отримання доходу, якою є населення, а ступінь володіння владою в суспільстві визначає положення конкретного інституту у владно-розподільчих відносинах щодо одержуваного від населення доходу (у формі податків і зборів для держави або у формі прибутку для ТНК).

У процесі свого функціонування ТНК змушені взаємодіяти з національно-державними економічними системами (НДЕС). НДЕС представляють собою історично сформовані у певних територіальних межах специфічної сукупності взаємодіючі та взаємозалежні елементи, локальність яких по відношенню до загального економічного середовища забезпечується державними інститутами [2, с. 83]. Взаємодія ТНК з НДЕС формує суперечливий за своїми наслідками вплив. Задля створення відповідних умов для розвитку цих взаємин існує необхідність впровадження певних заходів з боку держави. Під цим слід розуміти відповідні правові регулятори, які будуть сприяти не тільки формуванню внутрішнього ринку збуту, але у той самий час сприятимуть розвитку національних підприємств та організацій.

Основне питання постає у збереженні за державою своїх владних повноважень, мінімізації частки тих повноважень, які перебрали на себе транснаціональні корпорації, які в свою чергу мають достатньо економічних та соціальних інструментів задля виконання в повному обсязі низки обов'язків у сфері соціальної політики та забезпечення.

На наш погляд, важливим напрямом посилення економічної влади основних економічних агентів є створення умов для економічного зростання. Якщо важелі економічного зростання зосереджені «в руках» держави, то вона тим самим отримує більшу економічну владу і можливість більш повного впливу на національну економіку та діяльність ТНК.

Також слід зауважити, що сучасне економічне зростання характеризується високим значенням науково-технічного прогресу та інтелектуалізацією основних факторів виробництва. Впровадження нових технологій стало ключовим фактором ринкової конкуренції, основним засобом підвищення ефективності виробництва та покращення якості товарів та послуг. Таким чином досягається здешевлення одиниці продукції або послуги, що в свою чергу забезпечує підвищення суспільного добробуту та поліпшення якості життя суспільства [3].

Важливою особливістю сучасного економічного зростання став перехід до неперервного інноваційного процесу, наряду з яким підвищується значення державної науково-технічної, інноваційної та освітньої політики, яка визначає загальні умови науково-технічного прогресу в окремих країнах. Таким чином можна сказати, що в глобальній економічній конкуренції виграють ті країни, які забезпечують сприятливі умови для наукових досліджень та науково-технічного прогресу.

Ні для кого не є секретом, що у сьогоденних умовах важливою закономірністю економічного зростання є його нерівномірність, яка обумовлена періодичним процесом послідовного заміщення технологічних устроїв. В ході кожної структурної кризи світової економіки, які супроводжуються процесом заміщення домінуючих технологічних устроїв, відкриваються нові можливості економічного зростання. Країни, які лідирували в попередній період, натикаються на знецінення капіталу та кваліфікацію зайнятих в галузях старіючого технологічного устрою, в той час як країни, які встигають створювати напрацювання у формуванні виробничо-технологічних систем нового технологічного устрою, виявляються центрами притягання капіталу, що вивільняється зі старіючих виробництв. Кожен раз зміна технологічних устроїв супроводжується серйозними зрушеннями в світовому розподілі праці, оновленням складу найбільш процвітаючих фірм і провідних країн [4, с. 18].

На тлі глобалізаційних змін існує стійка тенденція до формування порівняльних переваг, які в подальшому будуть визначати геополітичну конкуренцію середини ХХІ сторіччя. Серед багатьох факторів, які визначають національні конкурентні переваги, на перший план виходять наступні питання, такі як освіта та охорона здоров'я населення, розвиток науки, доступність і наповненість інформаційного середовища, наявність умов для розкриття творчих можливостей кожної особистості, чистота навколишнього середовища та висока якість життя, розвиток ключових виробничо-технічних систем нового технологічного устрою. В умовах геополітичної конкуренції ще більше посилюється значення науково-технічного прогресу та здатності до впровадження нових технологій. Але забезпечити

розвиток соціальної сфери можливо лише за умов консолідації зусиль основних гравців – ТНК та держави.

ТНК, сприяючи поглибленню міжнародного розподілу праці і розтягуючи відтворювальні ланцюги, призводять до розосередження відтворювальних проблем і диспропорцій по широкій території, переносячи їх з центру світового господарства на периферію. При цьому відбувається нав'язування компаніям приймаючої країни неперспективних напрямів у міжнародній системі розподілу праці, що сприяє перетворенню приймаючої НДЕС в місце скидання застарілих і екологічно небезпечних технологій, захоплення найбільш розвинених і перспективних сегментів промислового виробництва і науково-дослідних структур приймаючої НДЕС, що створює умови для винищення національного бізнесу.

Водночас ТНК можуть забезпечити національно-державним економічним системам значні і навіть вирішальні переваги в економічній кон'юктурі. Жодна НДЕС не може ігнорувати той факт, що для ефективного розвитку в сформованих на сьогоднішній день умовах у світовій економіці необхідна взаємодія з ТНК. Цим, у свою чергу, визначається необхідність у виробленні оптимального механізму такої взаємодії, яка перш за все буде орієнтована на внутрішні стратегічні цілі та завдання національної економіки.

Історична епоха глобалізації, всебічного руху до об'єднання всіх країн в єдиний економічний простір, виступає як багатоаспектний трансформаційний процес, що охоплює економічну, культурну, політичну і соціальну сфери життя суспільства. Сьогодні глобалізація світового господарства – процес об'єктивний, неминучий і по внутрішньо притаманним властивостям – відноситься до всіх країн і суб'єктів світової економіки. Теж саме можна сказати і про політичний, соціальний, культурний аспекти глобалізації.

Процеси глобалізації неминуче ведуть до змін у суспільному устрої світового господарства: протягом усього ХХ століття у світі йшло формування основних сьогоднішніх міжнародних політичних і економічних інститутів. Нині тенденцією в перебудові суспільних відносин представляється рух країн до регіоналізації, тобто до інтеграції у групи за географічною ознакою. Причиною тому є, по-перше, недостатня і нерівномірна підготовленість окремих груп країн до глобальної інтеграції, по-друге, відмінності цивілізаційної традиції різних країн. У той же час ця обставина може виступати фундаментом для внутрішньорегіональної інтеграції.

Специфічність взаємин ТНК і НДЕС полягає в тому, що національно-державні економічні системи змушені в свій організм (який представляє цілісну систему специфічних органів – сукупності структуроутворюючих елементів) впускати чужорідну освіту або ж вирощувати всередині себе подібну освіту, що прагне стати частиною інших НДЕС, органічно вписатися в їх роботу. Причому влада, не втручаючись у діяльність бізнесу, повинна створювати сприятливі економічні, правові та інфраструктурні умови, в яких він зможе успішно виконувати свою роль.

НДЕС, які розвиваються, до яких відноситься і наша країна, володіє більш слабкою економікою, яка відчуває відомі труднощі в контролі за діяльністю великих компаній, що пройшли з НДЕС, чия економіка більш сильна. ТНК, у свою чергу, також відчувають певні складнощі, які пов'язані з функціонуванням в чужому економічному середовищі, коли доводиться стикатися з особливостями, які властиві приймаючим НДЕС, починаючи з відмінностей у законодавчій базі і завершуючи ментальними особливостями, традиціями і навіть кліматом [5, с. 8].

Той факт, що інститути держави і транснаціонального бізнесу мають точки дотику інтересів не тільки в економічній площині, а й у політиці, вже давно розглядається вченими як щось вельми об'єктивне і вимагає детального вивчення. Важливість цього зростає у зв'язку з особливостями сучасного історичного періоду глобалізаційної трансформації, який сприяє змінам традиційних владно-розподільних відносин у суспільстві.

Таким чином необхідною умовою розвитку економічної системи та суспільства в цілому виступає наявність інституту держави, який шляхом поглиблення та посилення свої

владних повноважень буде сприяти створенню відповідних тенденцій та напрямів для подальшого покращення соціально-економічної ситуації в країні.

Для підвищення міцності та доцільності влади держави необхідно створення відповідних умов, пов'язаних не тільки з економічними показниками, але і з проведенням інформатизації всередині самого суспільства. Також одним із методів посилення позицій держави може бути часткове законодавче обмеження діяльності ТНК, яке буде сприяти створенню сприятливих умов для створення різноманітних бізнес-структур на відповідній території. Окрім законодавчого обмеження діяльності ТНК, необхідно створення умов підкорення їх діяльності національним суспільним інтересам, що насамперед дозволить посилити державну владу економічною владою крупних корпорацій, за умовою співпадіння їхніх економічних інтересів і стратегій. Саме ці заходи будуть сприяти відповідному розумінню тих явищ, які мають місце у сучасному світі в умовах глобалізації.

Література:

1. World Investment Report: Transnational Corporations and the infrastructure Challenge// United Nations conference on trade and development. – New York and Geneva. – July 2008. – 411 p.
2. Залосная Г.М. Противоречия развития национально-государственных экономических систем / Г.М. Залосная// Вестник ОГУ. Экономические науки – 2004. – № 9. – С. 83-89.
3. Нехаев С.А. Основные тенденции развития инвестиционного рынка в эпоху глобализации [Электронный ресурс]/ С.А. Нехаев// Портал Финансы.ru. – М.: 2004. - Режим доступа: <http://www.finansy.ru/publ/inv/004.htm>.
4. О стратегии развития экономики России: препринт/ [Глазьев С.Ю., Ивантер В.В., Макаров В.Л., Некипелов А.Д., Таранкин А.И., Гринберг Р.С., Фетисов Г.Г., Цветков В.А., Батчиков С.А., Ершов М.В., Митяев Д.А., Петров Ю.А.] / под ред. С.Ю. Глазьева. – М.: ООН РАН, 2011. - 48 с.
5. Грубов А.П. Взаимодействие национально-государственных экономических систем и транснациональных корпораций в условиях глобализации/ А.П. Грубов// Вестник ОГУ. Экономические науки. – 2006. – № 8 (21). – С. 7-13.

ГОСУДАРСТВО И ТРАНСНАЦИОНАЛЬНАЯ КОРПОРАЦИЯ: ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ В ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫХ УСЛОВИЯХ

Слатенькова М.А., аспирант

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

С каждым шагом глобализационной экспансии, которая частично обусловлена в том числе рядом интеграционных процессов и возрастающим значением научно-технического прогресса, мы наблюдаем довольно сложную ситуацию, связанную с изменением возможностей и значимости государства. Это связано, прежде всего, с активным влиянием политики и деятельности транснациональных корпораций на национальные экономические системы. В статье раскрывается вопрос о нахождении консенсуса в отношениях между государством и транснациональными корпорациями для создания условий, которые будут способствовать дальнейшему экономическому росту.

Ключевые слова: государство, научно-технический прогресс, национально-государственная экономическая система, технологический уклад, транснациональная корпорация.

STATES AND TRANSNATIONAL CORPORATIONS: PERSPECTIVES
OF DEVELOPMENT IN GLOBALIZATION CONDITIONS

Slatenkova M., graduate student
V.N. Karazin Kharkiv National University

With every step expansion of globalization, which is partly due to including a number of integration processes and the growing importance of scientific and technological progress, we observe a very complex situation associated with changing opportunities and the importance of the state. This is due above all to the active influence of the policies and activities of transnational corporations on the national economic system. The article reveals the question of finding a consensus between the state and multinational corporations for creating conditions that will contribute to further economic growth.

Key words: government, scientific and technological progress, national government economic system, technological system, multinational corporation.

Надійшла до редакції 25.06.2013 р.

Науковий керівник: к. е. н., доц. Бервено О.В.